

ייסוד בית-הדין הגדול

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, אֲסַפֶּה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֹדְעֵת כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשׁוֹמְרֵי... וְאֲצַלְתִּי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עֲלֶיךָ וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם וְנִשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמִשְׁאֵה הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אִתָּהּ לְבַדְּךָ (במדבר יא, ט"ז-י"ז).

תורת הפרדת הרשויות הקלאסית אינה חלק מן המסורת הישראלית לדורותיה. המקראות וההלכה ממוזגים בין התפקידים השונים של ההנהגה בישראל. המנהיג העליון – המלך – הוא המצביא הראשי, והוא האיש "אשר יצא לפניו" ואשר יבוא לפניו, ואשר יציאם ואשר יביאם" (כו, יז). אך המלך הוא גם דיין, אשר מצפים ממנו לעשות צדק וצוועקים לפניו "הושיעה המלך!" (שמ"ב יד; שם יב). ולשם כך הוא אף יושב בשער כדרך זקני העם (שמ"ב יט, ט; משלי לא, כ"ג), וראוי שיהיה לו "לב שומע לשפוט את עמך ולהבין בין טוב לרע" (מל"א ג, ט). על שני תפקידים אלה יחד ביקשו ישראל מלך – "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" (שמ"א ח, כ). ובכל העתים, נדרשו מנהיגי ישראל גם לכישורים מנהליים מפותחים, תחום שהצטיין בו שלמה (מל"א ד-ה).

ריכוזיות זו משקפת את המקור האחד והיחיד להנהגה של כנסת ישראל מכל היבטיה: "ה' ימשול בכם" (שופטים ח, כ"ד). ועם זאת, העומס הנוצר מריכוזיות זו הוא רב ועלול להוביל למשבר. ואכן משבר כזה מתרחש בפרשתנו: משה קובל על עומס ההנהגה ובדידותה. "לא אוכל לבדי שאת את העם הזה כי כבד הוא ממני" (יא, י"ד). ה' מסכים על ידו, ומקים מנגנון אשר יסייע בידי משה בהנהגת העם – "ונשאו אתך במשא העם הזה ולא תשא אתה לבדך".

לארוע שבפרשתנו ניצנים קודמים בתורה. משה כבר עמד פעם אחת מול קריסה כאשר נטל על עצמו לבדו את מלאכת השיפוט. יתרו הזהיר אותו: "נבול תיבול גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר, לא תוכל עשוהו לבדך". משה שמע לעצתו והקים מערכת היררכית של שיפוט – "שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמשים ושרי עשרות" (שמות יח, י"ח-כ"ו). כבר פגשנו את שוטרי בני ישראל במצרים (ה, י"ד) ואף את שבעים הזקנים למרגלות הר סיני אשר עלו אל ה' והשתחוו מרחוק (כד, א').

לכל פרשה מאלה תפקיד משלה בכינון ההנהגה של עם ישראל לדורות. באחת נוסדה מערכת המשפט, באחרת נוסדה הסמכות הרוחנית. בפרשתנו נוסדה ההנהגה המנהלית, אשר תשמש מען לתלונות בני ישראל לדורות. חז"ל זיהו כאן את ייסוד בית הדין הגדול, הוא "בית דינו של משה" מכאן שאבו את הרכבו (שבעים או שבעים ואחד יחד עם משה; משנה סנהדרין א, ו) ואת מאפייניו "זהתיצבו שם עמך" – "בדומין לך – בחכמה ובריאה ובייחוס"; רמב"ם, הלכות סנהדרין ב, א; סנהדרין יז, ע"א). גם כאן וגם למרגלות הר סיני נאצלת עליהם רוח נבואה – ומכאן נקראו "אצילי בני ישראל". נבואה אינה נדרשת להוראת הלכה – אדרבה, המורה הלכה קבועה על פי נבואתו חייב מיתה. אולם נבואה זו התמידה בסנהדרין לדורות כממשיכה את האצלת הרוח ששרתה על בית דינו של משה. במהלך הדורות עמדו סמכויות ההנהגה זו לצד זו. בבית שני ולאחריו אנחנו מוצאים לצדו של הנשיא גם את אב בית הדין, ולעתים גם "חכם" או ראש ישיבה (הוריות יג, ע"ב). אך תפקידים אלה כמכלול "מרועה אחד ניתנו" ונאצלו מרוחו של משה.

אלדד ומידד נשארו מאחור, ונתנבאו במחנה. חז"ל המחישו את המורכבים השונים של ההנהגה כאשר שמו בפייהם של אלדד ומידד נבואות שונות על עסקי הנהגת המחנה (ת"י; סנהדרין יז, ע"א). "ומה נבואה נתנבאו? משה מת, יהושע מכניס את ישראל לארץ" – נבואה החווה את הצורך בסדרי מנהל ומשפט בארץ לדורות; "על עסקי שלו הן מתנבאין" – נבואה המבטאת התמודדות פרגמטית עם צורכי השעה המידיים, כאן ועכשיו.

לעומתם, הממד הרוחני של הנהגת הזקנים מתבטא בחזון העתידי של אחרית הימים – "על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאין". הנהגה רוחנית זו היא שתוביל את ישראל לגבור על קשיי ההיסטוריה כולה, ותביא למימוש ייעודם של ישראל: "ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל... וידעו הגויים כי אני ה' קדוש בישראל" (יחזקאל לט, ז).

מיכאל בריס

שלווים מן הים שבדרום

להקות שלווים נודדות

חז"ל (בבלי יומא ע"ה ע"ב) יודעים לציין סוגים שונים של שליו, ופרטים נוספים עליו: אמר ר' חנן ב"ר רבא: ד' מיני שליו הן, ואלו הן: שיכלי וקיבלי [קיכלי] ופסיוני ושליו. מעליא דכולהו [מעולה בכולם] שיכלי, גרי-עא דכולהו [גרוע מכולם] שליו, והוי כציי-פורתא [גודלו כציפור רגילה]. ומותבינן לה בתנורא ותפח והוה מלי תנורא ומסקינן לה אתליסר ריפי ואחרונה אינה נאכלת אלא על ידי תערובת.

ובעברית: מכניסים את השליו להיצלות בתנור והוא תופח עד שממלא את התנור, ומניחים את השליו על גבי שלושה עשר כיכרות לחם (פיתות) ואת הכיכר התחתון אי אפשר לאכול אלא בתוספת משהו, מרוב השומן היוצא מן השליו.

וממשיכה הגמרא ומספרת על רב יהודה ורב חסדא ורבא שהיו אוכלים שלווים באופן קבוע. על הממד הטבעי של נס השליו במדבר קיימות עדויות שונות. כל העדויות מציינות את הלקות השלווים, כלהקות עופות אחרות, החוצות את הים התיכון בעונת הסתיו בדרך דרומה, ואת שיבתן של הלהקות הללו צפונה, מעל מדבריות אפריקה או מעל מפרץ סואץ, בימות האביב. המיוחד בנדידת השלווים הוא שבהיותם קטנים הם מוסטים מעופם על ידי הרוח וצונחים על החוף באפיסת-כוחות לאחר חציית הים (או המדבר). הבדווים בצפון-סיני, כעמיתיהם בחופי הים התיכון השונים (סיציליה, להלן) פורשים רשתות באזורי הגעתם של השלווים בסתיו, ואלו נלכדים בהן ונאספים בידי לוכדיהם. גובה מעופם סמוך לחוף הוא כמטר אחד בלבד, כמו שציין רש"י (במדבר יא, ל"א): "פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם, כדי שלא יאח טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות". הדבר מתאים להפליא לביטויים המקראיים: "מן הים", "ויטוש [הרות]", "...ויאספו (!) את השלו...", "וכאמתים על פני הארץ".

"הבשר עודנו בין שניהם..."

שני סיפורי השליו מתרחשים, כאמור, באביב, ועל כן אין לציד השלווים ברשתות בצפון-סיני כל קשר לענייננו. כאן מדובר בנדידת-האביב, בדרכם של השלווים צפונה, מאפריקה לאירופה. גם התיאור בתהילים (עה, כ"ז): "יסע קדים בשמים, וינהג בעוזו תימן", מציין כי מדובר בנדידה מן הדרום: "תימן" בוודאי מצביע על הדרום, ולפי דרכנו למדנו כי גם "קדים", במובנו המצרי – פירושו 'דרום' ולא 'מזרח' (וראה עיוננו לפרשת בא תשס"ז). ואולי אף יוסף בן מתתיהו משמר ידיעה זו, שהשליו הגיע מן הדרום, באומרו: "... וכעבור זמן קצר עף והגיע המון שלווים (מין עוף שמפריץ ערב מרבה לגדלו יותר מכל עוף אחר) לאחר שעבר מרחק (רב) מעל לים וירד אל (מחנה) העברים מרוב עייפות ממעופו, כמו כן מחמת רחפו קרוב יותר לארץ מעופות אחרים. והעברים אספו אותו כמזון שזימן להם א-להים ושברו את רעבונם" (קדמוניות היהודים ג', א, ה).

פליקס מביא סיפור שהתרחש באי האיטלקי סיציליה, לחופי הצפוניים של הים התיכון; "לפני שנים אחדות צנחה בסיציליה להקה גדולה של שלווים שניצודו ברשתות החוף. כרגיל היו צדים אותם ושולחים לשוקי רומא. ברם, בגלל השפע הרב של אותה שנה לא הספיקו לשלוח הכל, ועוד ביום הצייד בישלו תושבי המקום את השלווים. והנה, פרצה אצלם מגיפה, ומספר ניכר של אוכלי הבשר מתו. מחקר הוכיח כי בשר השלווים הטרי הכיל חומרי רעל שהצטברו בגוף העופות במשך מסעם

האספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה, וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חינם, את הקישואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים. ועתה נפשנו יבשה אין כל, בלתי אל המן עניינו [...] ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל. ורוח נסע מאת ה' ויגזו שלווים מן הים ויטוש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה, וכאמתים על פני הארץ. ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השליו הממעיט אסף עשרה חומרים, וישטחו להם שטוח סביבות המחנה. הבשר עודנו בין שניהם טרם ייכרת, ואף ה' חרה בעם מכה רבה מאד. ויקרא שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים.

תלונת ישראל ורצונם בבשר מתרחשת, לכאורה, "בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש" (במדבר י, י"א), ואולי שלושה-ארבעה ימים לאחר מכן ("ויסעו מהר חורב דרך שלוש ימים", שם ל"ג), כלומר בכ"ד באייר לערך. זוהי תלונתם השנייה בעניין הבשר, שנה ותשעה-עשרה ימים לאחר תלונתם הקודמת: "בחמישה עשר יום לחודש השני לצאתם מארץ מצרים" (שמות טז, א'). שתי התלונות הן באביב, כחודש לאחר הפסח.

הציאה החפוזה, אם כי הידועה מראש, ללא צידה, מ"סיר הבשר" (שמות טז, ג') אל המדבר והלא-נודע, גורמת לרעב ולרצון לאכילת לחם ובשר, במודע או בתת-מודע.

לפי פשוטם של מקראות, היו אלו שתי התרחשויות חד-פעמיות, אחת בכל שנה, פעמיים בלבד. ואולם, ההיגיון – כמו גם מקראות נוספים – מצביע על אירוע חוזר ונשנה, אולי בכל אביב. הנה כך כתוב בתהילים:

ויוסיפו עוד לחטוא לו / למרות עליון בציה. וינסו א-ל בלבבם / לשאול אוכל לנפשם. וידברו בא-להים אמרו היוכל א-ל / לע-רוך שולחן במדבר. הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישוטפו / הגם לחם יוכל תת, אם יכין שאר לעמו... ויצו שמים ממעל / ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול / ודגן שמים נתן למו. לחם אבירים אכל איש / צדה שלח להם לשובע. יסע קדים בשמים / וינהג בעוזו תימן. וימטר עליהם כעפר שאר / וכחול ימים עוף כנף. ויפל בקרב מחנהו / וסביבות למשכנותיו. ויאכלו וישבעו מאד / ותאוותם יביא להם. לא זרו מתאוותם / עוד אכלם בפייהם. ואף א-להים עלה בהם ויהרג במשמניהם, ובחורי ישראל הכריע... (מזמור עח).

שאל [העם] ויבא שלו / ולחם שמים ישיבי-עם. פתח צור ויזובו מים / הלכו בציות נהר (מזמור קה).

בשני האירועים – הסיום איננו מוצלח. ואולי יש לומר אחרת: בעקבות הסיום הלא-מוצלח של שני האירועים הללו, הרי שבשאר הפעמים שבהן הגיע השליו – היו איסופו, בישולו ואכילתו רגועים ונינוחים יותר.

על ההפסקה בין ירידת השליו בפעם הראשונה לפעם השנייה, טוען המלבי"ם כי השלווים חדלו להגיע עם בואם של ישראל לרפידיים, ולכן אומר העם, ככתוב בתהילים, "היוכל א-ל לערוך שלחן במדבר". כלומר, העם שואל האם הא-ל יכול לתת גם מן (שירד מן השנה הראשונה ועד השנייה ברצף) וגם שליו יחידיו?

הארון. אלה מופרשים תוך יממה. סמוך לציד, בשר זה אפוא מסוכן למאכל. מסתבר שזו המגפה שנתרחשה במדבר אצל בני ישראל שעטו על בשר השלווים – הבשר עודנו בין שניהם טרם ייכרת".

נס או טבע?

תופעה טבעית-לכאורה זו, של נדידת הציפורים באביב ובסתיו, היא כל-כולה אירוע ניסי הטמון בתוך הטבע. עד היום תמהים החוקרים כיצד יודעות הלהקות את מסלולן הקבוע, כיצד יודעים הצעירים שנולדו זה עתה בצפון הרחוק את דרכם לדרום, מרחק אלפי ק"מ ויותר, ועוד. ניתן, כמובן, לבטל תופעה זו וללגלג עליה, במשפטים כמו "כותב מדור זה שהה חודשים רבים במדבר סיני, בצפון, במרכז ובדרום – באהלים ותחת כיפת השמים, במלחמת ההתשה, ומעולם לא זכה לראות ולו גם שליו אחד שיסתבך לו במיתרי האווה כמבקש 'אנא, תאכל אותי'...", "כפי שציין כותב אלמוני (צדיק נסתר?) ללא ציון שמו (מדור 'ציוני הדרך', שבת בשבתו פרשת חוקת תשנ"ג). וכבר אמר הרמב"ן כאן (במ' יא, ל"א): "לא שנבראו עתה בעבורם, ואין בדבר משום חידוש מטבעו של עולם..."

אנו סבורים שבורא העולם איננו חייב להנהיג את עולמו כפי הנראה לנו. יכול הוא יתברך להנהיג את עולמו בדרך טבעית לחלוטין, או בנסי-ניסים. יכול הוא, ברצונו, להכניס נס אל תוך הטבע, או לשנות את הטבע ממנהגו, לשעה קלה, ליום, ליומיים או ליותר. המפתח להבנת דרכו של הא-ל, ולהבנת הניסים מול הטבע, טמונה, לדעתנו, בנבואת ישעיהו (נה, ח-ט'): "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, נאום ה'. כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם".

נבהיר מעט את דברינו.

יש ניסים שכל כולם יוצאים מגדר הטבע; יש שהם יציאה מן הטבע באופן חד-פעמי; יש שהם אירועים טבעיים, אך העיתוי שלהם הוא הנס שבדבר.

נראה לנו כי דווקא אירוע טבעי, שגרתו, מוכר וידוע, שעיתויו (בעת משבר, בפתרון סכסוך, בהבלטת החלטה או אדם) יש בו מימד ניסי – משמעותי יותר מאירוע חד-פעמי היוצא מגדר-הטבע. כך גם במבנה (ואפילו מבנה המשכן ולאחריו המקדש, הראשון והשני, ואף השלישי בב"א) או לבוש וכיו"ב – דווקא מבנה או לבוש גשמי, שגרתו, מצוי בגויים וידוע בעמים, אך התוכן שנוצק לתוכו שונה במהותו מן התוכן הכלל-עולמי, תוכן יהודי שמקורו במאמר הא-ל – דווקא הוא, על רקע דמיוני-לכאורה לנהוג מסביב – נתן הבדל, דגש וייחודיות, מול מבנה או לבוש שונים לחלוטין.

כך גם בנידון דידן; עיתוי האירוע הטבעי של נדידת השלווים, נפילתם סמוך למחנה ישראל ולכידתם בידי אדם שם, בדיוק בעת תלונת בני ישראל – הוא הוא התגלות דבר-ה' בתוך הטבע. הוא הוא הנס.

עזי פז מסיים את מאמרו ואומר: "הנה כי כן קורם סיפורו של נס מקראי עור וגידים לאור תצפיות ומחקרים מדעיים".

zlerlich@bezeqint.net

לעיון והרחבה:

ארליך זאב ח', 'ארבעה רוחות מצרים', מקור ראשון גיליון עש"ק בא תשס"ז; מושקוביץ יחיאל צבי, ספר במדבר עם פירוש דעת מקרא, ירושלים תשמ"ח; נסתר צדיק, 'הסברים טבעיים לתופעות ניסיות', ציוני הדרך בפרשת חוקת, שבת בשבתו 36 (447), ו' בתמוז תשנ"ג (25.6.93). פז עזי, 'ויגזו שלווים מן הים' - נס חד-פעמי או אירוע שגרתו?, טבע וארץ כ"ט/10, 1987, 11-8; פליקס יהודה, (א) שלו, שליו, שלווים, טבע וארץ בתנ"ך, ירושלים תשנ"ב, 44-45.